

سازکارهای تأمین نهاده‌های پتروشیمیایی در صنایع پایین دستی

انديشكده اقتصاد مقاومتی

گروه انرژی

دی ماه ۱۴۰۳

رهبر معظم انقلاب: علاج برون رفت از مشکلات کشور «اقتصاد مقاومتی» است.

معرفی اندیشکده اقتصاد مقاومتی

اندیشکده اقتصاد مقاومتی یک کانون تفکر با مأموریت «تصمیم سازی برای حل مسائل اقتصاد کشور در راستای تحقق اقتصاد مقاومتی» است که در سال ۱۳۹۵ فعالیت رسمی خود را آغاز نمود.

شناسایی شبکه مسائل در هر حوزه موضوعی، طراحی راهکار برای حل مسائل احصاء شده و هم‌اندیشی جهت ارزیابی و تدقیق آن، بررسی تجربیات جهانی، طرح مباحث در فضای نخبگانی و رسانه‌ای و پیگیری راهکارهای ارائه شده از دستگاه‌ها و مسئولین مرتبط به منظور اتخاذ تصمیمات لازم، از جمله فعالیت‌هایی است که در اندیشکده انجام می‌شود.

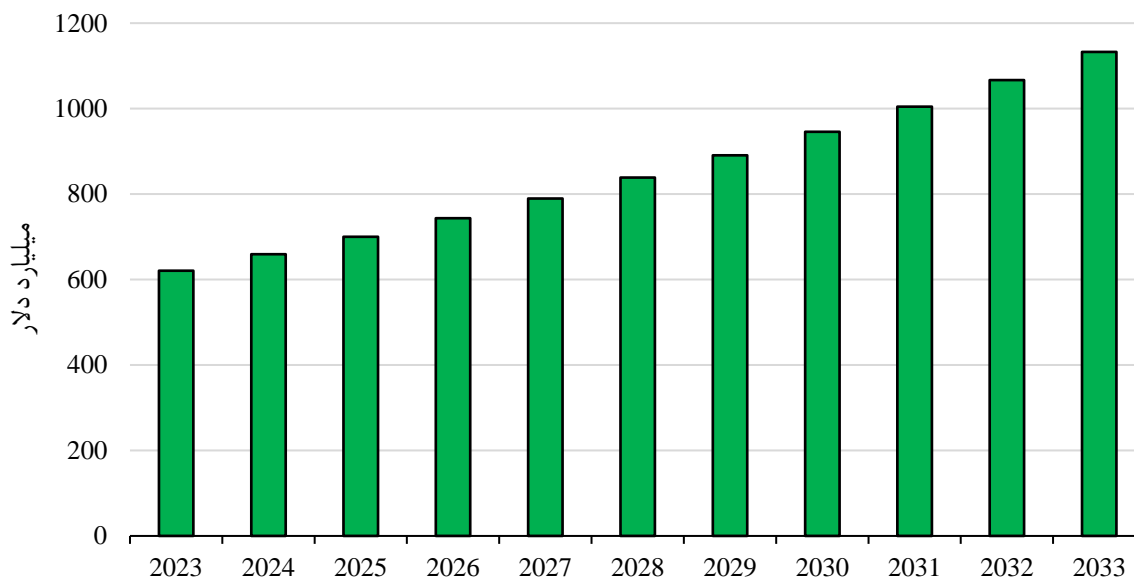
علاقه‌مندان می‌توانند از طریق سایت Mett.ir با اندیشکده اقتصاد مقاومتی در ارتباط باشند و نظرات، انتقادات و پیشنهادهای خود را در خصوص این گزارش و همچنین سایر فعالیت‌های اندیشکده، مطرح کنند.

سازکارهای تأمین نهاده‌های پتروشیمیایی در صنایع پایین‌دستی

انرژی	گروه موضوعی:
پژوهشی	نوع گزارش:
۱۴۰۳/۱۰/۱۳۷	شناسه:
۱۴۰۳/۱۰/۲۰	تاریخ انتشار:
علیرضا علی‌اکبری	تهیه و تدوین:
سعید نوری کرم	مدیر مطالعه:
افشین غلامعلی پور	ناظر علمی:

خلاصه مدیریتی

صنایع پایین‌دستی پتروشیمی نقش انکارناپذیری در توسعه زنجیره ارزش نفت و گاز دارد و از ارکان اساسی صنعت پتروشیمی به شمار می‌روند. همان‌طور که در نمودار زیر نشان داده شده، حجم بازار جهانی صنعت پتروشیمی و پیش‌بینی آن برای سال‌های آتی، حاکی از روند رو به رشد بازار این نهاده‌ها دارد که موجب اهتمام بیش‌تر کشورهای پیشرو و دارای منابع مالی و هیدروکربوری به این صنعت شده است.

در این بین تأمین آسان، پایدار، کافی و همچنین با قیمت مناسب نهاده‌های پتروشیمیایی مورد نیاز صنایع پایین‌دستی یکی از مؤلفه‌های اصلی چابکی و توسعه‌یافتگی صنعت پتروشیمی محسوب می‌شود.

در صورت نبود سازکاری مناسب برای تأمین نهاده‌های پتروشیمیایی مورد نیاز صنایع، فروش پایدار و در نتیجه رشد این صنایع که یکی از ارکان مهم اقتصادی کشورها هستند با مشکل مواجه خواهد شد. چالش‌هایی نظیر رقابت‌های سنگین در خرید نهاده‌ها از طریق بسترهایی مانند بورس کالا، ایجاد تقاضای کاذب توسط سودجویان در بازار، ایجاد بازارهای موازی با بازارهای رسمی و با نرخ سودهای بالا و غیر شفاف و در نهایت افزایش قیمت نهاده‌ها و حتی عرضه نهاده‌های پتروشیمیایی با قیمتی بیش‌تر از بازارهای جهانی، نمونه‌هایی از مسائل ایجاد شده به‌واسطه نبود سازکار مناسب تأمین نهاده‌های پتروشیمیایی برشمرده می‌شود.

سازکارهای تأمین نهاده‌های پتروشیمیایی در صنایع پایین‌دستی را می‌توان در قالب دو دسته اصلی تعریف کرد که شامل بسترهای عرضه نهاده‌ها و ابزارهای تنظیمی به‌عنوان تسهیل‌کننده عرضه می‌شود. کشورهای مختلف با توجه به ابعاد و اقتضات صنعت پتروشیمی خود، اقدام به تعریف بسترهای عرضه مختلف و استفاده از ابزارهای تنظیمی می‌کنند و سازکار تأمین خود را تشکیل می‌دهند.

بررسی کشورهای هم‌چون آمریکا، چین و عربستان به‌عنوان کشورهای پیشرو و رو به رشد در صنعت پتروشیمی نشان می‌دهد این کشورها نیز با توجه به متفاوت بودن مشخصه‌ها، چالش‌ها و راهبردهای حاکم بر صنعت پتروشیمی خود، سهم و تنوع هر یک از بسترهای عرضه نهاده‌ها و ابزارهای تنظیمی در سازکار تأمین نیاز صنایع پایین‌دستی را مشخص می‌کنند. در هر سه کشور آمریکا، چین و عربستان، انعقاد قراردادهای مستقیم شاکله اصلی سازکار تأمین نهاده‌ها را تشکیل می‌دهد. آمریکا و چین در کنار این بستر، بورس را قرارداده‌اند تا در زمینه مبادلات مالی و فعالیت‌های پوشش ریسک نقش‌آفرینی کنند. کشور آمریکا استفاده حداکثری از نهاده‌های پتروشیمیایی در صنایع داخلی را مورد توجه خود قرارداده است و چین نیز بر خودکفایی و توسعه مبتنی بر نیاز داخلی تمرکز کرده است. این راهبردها منجر به تنوع نسبی در مدل تأمین نهاده‌های پتروشیمیایی این دو کشور شده است. در عربستان اما توسعه صنعت پتروشیمی با رویکرد صادرات محور دنبال شده است و به همین دلیل سازکارهایی نظیر مشارکت و سرمایه‌گذاری مشترک در مدل تأمین این کشور مشاهده می‌شود. جدول زیر، تصویری کلی را از سازکارهای مورد استفاده در هر یک از این سه کشور ارائه می‌دهد.

ردیف	سازکار تأمین نهاده‌های پتروشیمیایی			آمریکا	چین	عربستان
بسترهای عرضه نهاده‌ها						
۱	قراردادهای مستقیم با پتروشیمی‌ها			*	*	*
۲	بورس			*	*	-
۳	پلتفرم‌های تجارت الکترونیک			*	*	*
۴	واسطه‌ها و شرکت‌های موزع			*	*	*
۵	بازارهای فیزیکی			*	*	*
ابزارهای تنظیمی						
۶	ذخایر استراتژیک (صندوق ذخایر کالایی)			-	*	-
۷	پایانه‌های ذخیره‌سازی			*	-	-
۸	مشارکت و سرمایه‌گذاری مشترک			-	*	*

ارزبابی و مقایسه سازکار تأمین نهاده‌های پتروشیمیایی در صنایع پایین‌دستی کشور طی ۳۰ سال اخیر با موارد بیان شده نشان از متفاوت بودن ساختار کلی تأمین نهاده‌های پتروشیمیایی ایران دارد. عرضه نهاده‌های پتروشیمیایی در کشور تا قبل از سال ۱۳۸۸ به‌طور کامل در اختیار شرکت بازرگانی پتروشیمی به‌عنوان بازوی بازرگانی شرکت ملی صنایع پتروشیمی ایران قرار داشت و از این سال به‌واسطه خصوصی‌سازی شرکت بازرگانی پتروشیمی و تبعات آن، تغییراتی در مسیرهای تأمین نیاز صنایع پایین‌دستی به‌وجود آمد تا بورس کالا نیز به‌عنوان یکی از بسترهای عرضه مطرح شود. پس از کش و قوس‌های فراوان میان دستگاه‌های مختلف، در نهایت در سال ۱۳۹۵ و با تصویب دستورالعمل تنظیم بازار محصولات پتروشیمی توسط شورای رقابت، کلیه

مجتمع‌های پتروشیمی به جز در مواردی خاص، ملزم به عرضه نهاده‌های پتروشیمیایی خود در بورس کالا شدند.

از سال ۱۳۹۵ تا کنون نیز تغییراتی در ابزار و مدل‌های عرضه نهاده‌های پتروشیمیایی مانند اضافه شدن عرضه تلفیقی و عرضه‌های اعتباری نهاده‌های پتروشیمیایی به وجود آمده است اما تغییری در بستر عرضه ایجاد نشده و بورس کالا همچنان به‌عنوان ستون سازکار تأمین کشور، جایگاه خود را تثبیت و تقویت کرده است.

بورس کالا مزایای متعددی از جمله شفافیت، افزایش سرعت و امنیت معاملات را فراهم می‌کند و با صیانت از نوسان آزادانه قیمت‌ها، چابکی بازار را رقم می‌زند. طی این سال‌ها سعی شده است تا به مرور از اعمال محدودیت‌هایی مانند ثابت نگه‌داشتن دستوری قیمت‌ها در بازار کاسته و به سمت ایجاد پویایی در بازار حرکت شود. با این حال صنایع پایین‌دستی با چالش‌هایی در زمینه تأمین نیاز خود مواجه هستند که تأمین پایدار و با قیمت مناسب نهاده‌های پتروشیمیایی را مشکل می‌کند. مواردی نظیر تقاضاهای کاذب و سوداگرانه، واردات ناکافی و نبود سیاست‌های تنظیم‌گری مناسب از این دست مشکلات هستند.

ساختار بورس کالای ایران دارای بازارها و ابزارهای متفاوتی است اما طی سالیان اخیر بهره‌برداری مناسبی از این ابزارها در راستای تنظیم بازار نهاده‌های پتروشیمیایی صورت نگرفته و همین موضوع سبب شده تا سازکار تأمین فعلی، به نوعی تک‌بستری تلقی شود. این در حالی است که فعال‌سازی ظرفیت‌های مغفول بورس کالا مانند گواهی سپرده کالایی و ایجاد انعطاف در سبد ابزارهای معاملاتی مورد استفاده پتروشیمی‌ها و صنایع پایین‌دستی می‌تواند پاسخی برای بسیاری از نیازهای فعلی ناظر به سازکار تأمین نهاده‌های پتروشیمیایی باشد.

در کنار فعال‌سازی ظرفیت‌های مذکور، افزودن ابزارهای تسهیل‌گیر جدید نیز حائز اهمیت است. تأسیس صندوق ذخایر کالایی برای مقابله با شوک‌های قیمتی و جلوگیری از التهاب بازار، ایجاد پلتفرم‌های تجارت الکترونیک به‌عنوان اهرمی برای تعاونی‌ها به منظور پاسخ‌گویی به نیاز صنایع پایین‌دستی مقیاس کوچک، تنظیم‌گری هدفمند بازار برای از بین بردن تقاضاهای کاذب و تدقیق فرایند احراز تولیدکنندگان واقعی، اهتمام بیش‌تر دستگاه‌های دولتی دخیل در تنظیم بازار به هماهنگی‌های درون و میان سازمانی و استفاده از تجارب موفقیت‌آمیز نزدیک‌سازی نرخ دلار مبادله‌ای و دلار آزاد در بازار نهاده‌های پتروشیمیایی با رعایت ملاحظات اقتصادی از جمله مهم‌ترین مواردی است که می‌تواند مکمل یگدیگر برای دستیابی به سازکار مطلوب تأمین نهاده‌های پتروشیمیایی در صنایع پایین‌دستی شود.

سازکاری مطلوب است که می‌تواند با پویایی بخشی به بازار نهاده‌های پتروشیمیایی، صحنه‌ای درست از نیازها و چالش‌های این بازار را تبیین کند و در نهایت با تأمین پایدار نهاده‌های پتروشیمیایی، منتج به توسعه صنایع پایین‌دستی، جهش تولید و مقاوم‌سازی اقتصاد کشور شود.

فهرست مطالب

مقدمه.....	۹
فصل ۱. بررسی سازگاری تأمین نهاده‌های پتروشیمیایی در صنایع پایین‌دستی.....	۱۱
۱-۱- بسترهای عرضه نهاده‌ها.....	۱۵
۱-۱-۱- قراردادهای مستقیم با پتروشیمی‌ها.....	۱۵
۱-۱-۲- بورس.....	۱۶
۱-۱-۳- پلتفرم‌های تجارت الکترونیک.....	۲۱
۱-۱-۴- واسطه‌ها و شرکت‌های موزع.....	۲۲
۱-۱-۵- بازارهای فیزیکی.....	۲۴
۲-۱- ابزارهای تنظیمی.....	۲۵
۱-۲-۱- ذخایر استراتژیک.....	۲۵
۲-۲-۱- پایانه‌های ذخیره‌سازی.....	۲۷
۳-۲-۱- مشارکت و سرمایه‌گذاری مشترک.....	۲۹
۴-۲-۱- واردات نظام‌مند و قرارداد با شرکت‌های خارجی.....	۳۲
۵-۲-۱- شیوه‌های پایدار و استفاده از اقتصاد چرخشی.....	۳۲
فصل ۲. ارزیابی سازگاری تأمین نهاده‌های پتروشیمیایی در صنایع پایین‌دستی کشورهای منتخب.....	۳۶
۱-۲- آمریکا.....	۳۸
۲-۲- چین.....	۴۶
۳-۲- عربستان.....	۵۶
فصل ۳. ارزیابی سازگاری تأمین نهاده‌های پتروشیمیایی در صنایع پایین‌دستی کشور طی ۳۰ سال اخیر.....	۶۴
۱-۳- فروش صنعت پتروشیمی.....	۶۹
۲-۳- شرکت بازرگانی پتروشیمی.....	۷۲
۳-۳- شرکت تجارت صنعت پتروشیمی خلیج فارس.....	۷۵
۴-۳- بورس کالا.....	۷۵
۱-۴-۳- مزایا و معایب بورس کالا.....	۷۶
۲-۴-۳- عرضه اعتباری.....	۷۸
۳-۴-۳- عاملان توزیع.....	۸۱
۵-۳- بورس انرژی.....	۸۴
۶-۳- سامانه‌های دخیل در تأمین نهاده‌های پتروشیمیایی.....	۸۵

۳-۶-۱- سامانه بهین‌یاب	۸۵
۳-۶-۲- سامانه ثامن	۸۶
۳-۶-۳- سامانه الکترونیکی پایش و اطلاع‌رسانی نهاده‌های پتروشیمیایی	۸۷
۳-۶-۴- سامانه جامع تجارت ایران	۸۷
۳-۶-۵- سامانه جامع انبارها و مراکز نگهداری کالا	۸۷
۳-۷- واردات و عرضه تلفیقی	۸۸
۳-۸- ارکان تنظیم بازار نهاده‌های پتروشیمیایی	۸۹
۳-۸-۱- عرضه و تقاضا	۸۹
۳-۸-۲- قیمت	۸۹
۳-۸-۳- سیاست‌گذاری تنظیم بازار	۹۰
۳-۹- تفاوت قیمتی دلار آزاد و رسمی	۹۲
فصل ۴. ارائه سازکار پیشنهادی تأمین نهاده‌های پتروشیمیایی در صنایع پایین‌دستی کشور	۹۴
۴-۱- فعال‌سازی ظرفیت‌های مغفول‌مانده در بورس	۹۴
۴-۲- تأسیس صندوق ذخایر کالایی	۱۰۲
۴-۳- نزدیک‌سازی نرخ دلار آزاد و دلار مبادله‌ای با توجه به ملاحظات حاکم در بازار	۱۰۳
۴-۴- تقسیم‌بندی متقاضیان بر اساس مقیاس تقاضا و استفاده از پلتفرم‌های آنلاین	۱۰۵
۴-۵- بهبود سازکارهای عرضه بورسی	۱۰۵
۴-۶- تنظیم‌گری هدفمند بازار	۱۰۵
۴-۷- تدوین سیاست مشخص برای هماهنگی درون و بین‌سازمانی	۱۰۶
۴-۸- واردات نظام‌مند	۱۰۷
فصل ۵. نتیجه‌گیری و پیشنهادها	۱۰۸
منابع	۱۱۱

فهرست جداول

جدول ۱. پرمعاملات‌ترین کالاهای حامل انرژی در بورس	۲۰
جدول ۲. پرفروش‌ترین شرکت‌های موزع نهاده‌های شیمیایی و پتروشیمیایی در سال ۲۰۲۳	۲۳
جدول ۳. بررسی سازکارهای تأمین نهاده‌های پتروشیمیایی در صنایع پایین‌دستی	۳۳
جدول ۴. تأثیر نوع محصول بر سازکار عرضه نهاده‌های پتروشیمیایی	۳۵
جدول ۵. سازکارهای مورد استفاده توسط کشورهای منتخب	۶۳

جدول ۶. فروش نهاده‌ها در بازار داخل بر حسب حجم و ارزش در سال ۱۴۰۲.....	۷۲
جدول ۷. میزان و درصد عرضه اعتباری نهاده‌های پتروشیمیایی در سال ۱۴۰۲.....	۷۹
جدول ۸. میزان و درصد عرضه اعتباری نهاده‌های پتروشیمیایی در هفت ماهه نخست سال ۱۴۰۳.....	۷۹
جدول ۹. اطلاعات تعاونی‌های تأمین نیاز صنایع پایین‌دستی کشور.....	۸۲
جدول ۱۰. حجم معاملاتی تعدادی از نهاده‌های عرضه شده در بازار فیزیکی بورس انرژی تا انتهای آبان‌ماه ۱۴۰۳.....	۸۵
جدول ۱۱. سامانه‌های دخیل در سازکار تأمین نهاده‌های پتروشیمیایی.....	۸۷
جدول ۱۲. مزایای قراردادهای مغفول در تأمین نهاده‌های پتروشیمیایی.....	۹۶

فهرست اشکال

شکل ۱. نقشه قرارگیری پالایشگاه و پتروشیمی‌های آمریکا در حاشیه خلیج مکزیک.....	۴۳
شکل ۲. موقعیت‌های قرارگیری پایانه‌های ذخیره‌سازی شرکت زنیت انرژی.....	۴۵
شکل ۳. ساختار برنامه‌ریزی و تولید صنعت پتروشیمی چین.....	۵۴
شکل ۴. محل قرارگیری دو شهر صنعتی جیل و ینج در کشور عربستان.....	۶۱
شکل ۵. روند توسعه صنعت پتروشیمی در کشور.....	۶۵
شکل ۶. شروط خرید اعتباری.....	۷۸
شکل ۷. اعضای کمیته تخصصی پتروشیمی.....	۹۱
شکل ۸. معرفی اوراق گام.....	۹۷
شکل ۹. ویژگی‌های اوراق گام.....	۹۸
شکل ۱۰. فرایند صدور اوراق گام برای بنگاه‌های اقتصادی.....	۱۰۰
شکل ۱۱. شماتیک روش‌های انتقال و تسویه اوراق گام.....	۱۰۱

فهرست نمودارها

نمودار ۱. سهم بخش‌های مختلف در رشد تقاضای جهانی نفت تا سال ۲۰۳۰.....	۱۲
نمودار ۲. سهم بخش‌های مختلف در چشم‌انداز تقاضای گاز طبیعی طی سال ۲۰۲۲ الی ۲۰۵۰.....	۱۳
نمودار ۳. حجم بازار صنایع پتروشیمیایی در سال ۲۰۲۳ و پیش‌بینی آن تا ۲۰۳۳.....	۱۴
نمودار ۴. رشد ظرفیت صنایع پتروشیمیایی جهان به تفکیک مناطق طی سال ۲۰۱۹ الی ۲۰۲۴.....	۳۶
نمودار ۵. سهم ۱۰ کشور دارای بالاترین ظرفیت فعال پتروشیمی در جهان را از کل ظرفیت تولید جهانی نهاده‌های پتروشیمیایی.....	۳۷
نمودار ۶. حجم بازار نهاده‌های پتروشیمیایی آمریکا در سال‌های اخیر و پیش‌بینی آن تا سال ۲۰۳۰.....	۳۸
نمودار ۷. سهم چین از تولید جهانی تعدادی از نهاده‌های پتروشیمیایی کلیدی.....	۴۷
نمودار ۸. حجم بازار فرآورده‌های پالایشی عربستان و پیش‌بینی آن تا سال ۲۰۲۹.....	۵۷
نمودار ۹. ظرفیت و برنامه‌ریزی تولید صنایع پتروشیمی ایران.....	۶۶

- نمودار ۱۰. ظرفیت تولید محصولات پایه صنعت پتروشیمی..... ۶۷
- نمودار ۱۱. توزیع ظرفیت تولید در صنعت پتروشیمی..... ۶۹
- نمودار ۱۲. عملکرد فروش صنعت پتروشیمی در سال ۱۴۰۲ بر حسب مقدار و ارزش..... ۷۰
- نمودار ۱۳. میزان فروش نهاده‌های پتروشیمیایی در بورس کالا و انرژی از سال ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۲..... ۷۱
- نمودار ۱۴. سهم هر یک از مسیرهای عرضه در حجم بازار و ارزش فروش نهاده‌های پتروشیمیایی در سال ۱۴۰۲..... ۷۲
- نمودار ۱۵. اثر تعیین سقف رقابت بر تقاضای پلی‌استایرن مقاوم در سال ۱۳۹۷..... ۹۲
- نمودار ۱۶. تأثیر محاسبه قیمت برمبنای نرخ ارز آزاد بر تقاضای نهاده‌های پتروشیمیایی طی سال ۱۳۹۳..... ۱۰۴